

talmak — mindenekelőtt a hitleri Németország — milyen körmönfont, milyen ördögi ravaszsgal használta fel a legártatlanabbnak tetsző játékfilmet is a fajelmélet, az antiszemitizmus, a háborús pszichózis felkeltésére. (Am ha más-más mértékben, de ezt tették más kapitalista országok is.)

Nem véletlen, hogy amint közeledik a második világháború, úgy sokasodnak minden országban a becsületre és hazaszeretetre apelláló, romantikával át- meg átszótt, a tisztánlátást elhomályosító filmek. Mindezt megszámlálhatatlan példával érzékelteti a szerző.

Nem állítom, hogy ez a könyv, vagy akár a könyvek tucatjai is teljes képet vagy magyarázatot tudnának adni a második világháború valamennyi

kérdésére. Az azonban bizonyos, hogy ez az írásmű is hozzájárul ahhoz, hogy egy sajátos megközelítési módszerrel tegye még gazdagabbá, teljesebbé ismereteinket a közelmúlt oly végtelenül eltorzult néhány esztendejéről.

Egyszóval, rendhagyó művet tart kezében az olvasó. Egyes fejezetei, a filmfelvevő gép objektívjén át nézve, elmélyült tudományos magyarázatát adják a második világháború előtörténetének. Más fejezetei pedig a háborús filmek szemléletes elemzését adják. A mintegy száz nem mindennapi izgalmas fotó révén „szélesvásznú” izgalmat nyújtja az egykori csatatereknek, Sztálingrádtól Berlinig, El-Alameintól Hirosimáig.

Sztana Béla

TANULMÁNYOK A CHILEI HADSEREGRŐL

FR. M. NUNN:

*Emil Körner and the Prussianisation of the Chilean Army: Origins, Process and Consequences 1885—1920*¹ *Hispanic American Historical Review*, 1970. máj. 300—323. o.

FR. M. NUNN:

*Military Rule in Chile: The Revolutions of September 5, 1924 and January 23, 1925*². Uo. 1967. febr. 1—22. o.

JACK RAY THOMAS:

*The Evolution of a Chilean Socialist: Marmaduke Grove*³
Uo. 1967. febr. 22—38. o.

DONALD W. BRAY:

*Peronism in Chile*⁴
Uo. 1967. febr. 39—50. o.

A latin-amerikai fegyveres erők története alig foglalkozott eddig a chilei hadsereggel. A legújabb időkig ugyanis ez a hadsereg nem állt a figyelem középpontjában, így a napi szükségletek felől nem merült fel a kutatási igény. A *Hispanic American Historical Review*-ben megjelent tanulmányokon kívül elvétve akad történeti tanulmány, mely centrálisan a chilei problémákat viz-

gálta volna. Kivétel talán ez alól *Fr. M. Nunn*, aki az 1920-as évek hadseregéről írt könyvet, az itt ismertetésre kerülő tanulmányai alapján.

Közös ezekben a tanulmányokban, hogy elsősorban észak-amerikaiak érdeklődtek a chilei hadsereg története iránt, s ez az érdeklődés az USA-befolyás előtti korszakokra irányult.

Nunn első tanulmánya a modern

¹ Emil Körner és a chilei hadsereg poroszítása: az okok, a folyamat és a következmények. 1885—1920.

² Katonai uralom Chilében: Az 1924. szeptember 5-i és az 1925. január 23-i forradalmak.

³ Egy chilei szocialista fejlődése: Marmaduke Grove.

⁴ A peronizmus Chilében.

chilei hadsereg megszületéséről szól. A csendes-óceáni háborút megnyerő Chile, hogy tartósan biztosítsa az elfoglalt területeket, a kontinensen először, német katonai szakértőket hív be a hadsereg és tisztképzés átalakítására. Emil Körner, az 1866-os porosz-osztrák és az 1870—71-es porosz—francia háborút megjárt tüzértiszt, aki a háború után porosz katonai akadémián tanított, kezdi meg a tisztképzés átalakítását, pontosabban kialakítását. A század végén, több mint 60 német tiszt dolgozik Chilében: a hadsereget német elvek alapján szervezték (létrehozzák a nagyvezérkart is), porosz szabályzatokkal látták el, s 1903-tól — Németországgal történt szerződések alapján — a legmodernebb fegyverekkel is (Krupp-művek!). A legkiválóbb tisztek német katonai akadémiákon tanultak tovább, amit nagymértékben elősegített a tisztképzésben kötelezővé tett német nyelvtanulás. E tevékenység eredményeként egy porosz szellemű katonai elit alakult ki, mely 1920-ra minden fontos katonai pozíciót elfoglalt. Ez a modern hadsereg már születésének pillanatában az oligarchia mellé állt: az 1891-es polgárháborúban Körner a fiatal tisztekkel együtt az oligarchista, imperialistabarát oldalra állt, s vezetésével döntötték meg Balmaceda nacionalista kormányát.

A XX. század elején egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a porosz szellemű, jól képzett katonai elit és az ország demokratikus állami berendezkedése közt nagy ellentét feszül. A hadsereg a demokrácia ellensége, „keményebb” államformát követel, s gyorsabb hadseregfejlesztést. S bár a hadsereg létszáma 1900—1915 között háromszorosára növekedik, e „poroszított” tisztikar szervekedései mutatják a soraikban megnyilvánuló elégedetlenséget: 1914-ben már katonai államcsíny előkészítésén munkálkodtak, az első világháború utáni gazdasági válság okozta problémák, nehézségek pedig ismét aktivizálták a hadsereget. A flotta vezetőinek szervezkedését leleplezték, de a kormány elleni konspiráció titkos szervezeten tovább folytatódik, polgári politikusok bevonásával. 1920 körül világossá vált — s ez Nunn tanulmányának tanulsága —, hogy a hadsereg poroszítása következtében kialakult ambíciózus tiszt-típus lenézi a

demokráciát, annak, „machinációit”, s kialakult egyfajta mentalitás a tisztek közt, mely szerint az állam a hadseregért van. S a parlamentarizmus—hadsereg ellentét következtében felerősödik a tisztek politikai tevékenysége.

Nunn második tanulmánya az 1924—25-ös katonai szervezkedésekről szól, s a chilei salétrom-gazdaság válsága következtében kialakult politikai feszültség korszakában vizsgálja a chilei fegyveres erők tevékenységét.

E 20-as évekbeli mozgalom jellemzője, hogy a hadsereg politikai tevékenysége két vonulatban jelenik meg. A tábornoki kar a jobboldali Nemzeti Unió titkos szervezeten fejt ki tevékenységét és a gazdasági-politikai konszolidáció és stabilizáció oligarchia által elkerült változatát támogatja. A másik vonulatot a santiagói tisztikar fiatal, haladó, nemzeti érzelmű tisztjei képviselik, akik követeléseikben annak szükségességét is megfogalmazták, hogy szociális törvényekkel könnyítse-nek a munkások helyzetén. E tisztek is titkos szervezetet hoznak létre. Nyugtalanáguk szociális hátterét az jelenti, hogy e fiatal tisztek jó része már a középrétegekből jött, s anyagi forrásait a tiszti fizetés jelenti, mely a háború utáni inflációban elolvadt.

A katonai mozgalmak eredményeképp 1924 őszén Altamirano tábornok, a fegyveres erők főfelügyelője veszi át a hatalmat, juntát hozva létre. A tábornoki junta, mely eddig a pontig a fiatal tisztek kormány-ellenességét is fel tudta használni, az oligarchia elképzeléseit valósítja meg, ezért kerül sor az 1925. januári tiszti hatalomátvételre. A fiatal tisztek féreállítják a tábornoki juntát, a munkásszervezetek jóindulatától kísérve oligarchia-ellenes, demokratikus programot fogalmaznak meg, s visszahívják az elnököt. A fiatal tisztek programja lett az alapja az 1925-ös haladó alkotmányreformnak.

Fontos felhívni a figyelmet arra, hogy e fiatal tiszti mozgalomban válnak vezetőkké *Marmaduke Grove* és *Carlos Ibañez Campo* őrnagyok. Mindkét tiszt jelentős — bár teljeseen ellentétes — politikai pályát fut be. Ibañez, kihasználva a tiszti-mozgalom vezetőjeként szerzett szimpátiát, 1927-től katonai diktátor; M. Grove később antimilitarista álláspontra helyezkedik, s a

30-as években eljut a munkásmozgalmig.

A fiatal tisztek politikai mozgalmában feltűnt Marmaduke Grove pályáját vizsgálja *Jack R. Thomas tanulmánya*.

Ibañez első kormányában Grove még fontos pozíciót töltött be: hadügyminiszter volt. Hamarosan ellentétbe került azonban Ibañezzel, aki az oligarchia politikáját valósította meg. Grove ezért ellenzékbe került, s katonai attaséként dolgozott Párizsban, majd Londonban, míg kormányellenes tevékenysége miatt szolgálaton kívül nem helyezték.

Grove a munkások érdekeit is figyelembe véve reformpolitikát követelt, de a nagy gazdasági világválság előtti és alatti korszakban még ő is a hadsereg vezetésével képzelte el ezt a politikát. Ezt fejezi ki az 1932-es katonai hatalomátvétel, amikor Grove vezetésével a légierő tisztségei megdöntik a kormányt, s Grove kikiáltja a „szocialista” köztársaságot. Ezt 12 nap után megdöntik. Grove szocializmusa labourista elképzelésekben fogant, a Tőke-Munka harmóniáját hirdeti. Éppen e 30-as évek eleji politikai tapasztalatok viszik aztán Grovét a későbbiekben annak felismeréséig, hogy a reformpolitika nem valósítható meg a hadsereggel, s ennek alapján fogalmazza meg a fegyveres erők visszaszorításának szükségességét. Grove személye — s Thomas tanulmányának a konkrét adatokon túl ez a jelentősége — példázhatja a chilei hadseregen belül létező baloldali vonulat, mely kapcsolódik a chilei munkásmozgalomhoz is.

Donald W. Bray tanulmánya, mely a peronizmus chilei korszakát tekinti át, ugyancsak a chilei hadsereg, a tisztikar politikai tevékenységével kapcsolatos. Lényegében az Ibañez második elnöksége előtti (1945—52) korszak katonai szervezkedéseit vizsgálja, mely szervezkedések előkészítették Ibañez hatalomra kerülését. Ezt a szervezkedést egy *Los Condores* elnevezésű titkos szervezet irányította. A szervezet munkájában a betiltott ibañista szervezet tagjain kívül sok, volt náci is részt vett, s rajtuk kívül nacionalista érzelmű tisztek és polgári személyek lettek a tagjai.

A konspiráció legális fedőszervezete is létrehozott (Acción Chilena-Argenti-

na). A mozgalom célja az USA-barát Videla-kormány megdöntése volt; ezt egy 1951-es sikertelen puccskísérlet jelezte. A mozgalom nacionalista jelszavakkal szerzi meg Ibañez számára 1952-ben az elnökséget. Csak a győzelem után derült ki, hogy e konspirációt, s a választási kampányt több millió pesóval támogatta Peron, argentin elnök. Kiderült: a titkos szervezetnek nemzetközi kapcsolatai vannak. (Ez fontos elem, hiszen a tisztikar politikai törekvései gyakran hoztak létre ilyen titkos szervezeteket, s joggal lehetett általánosítani ez eset kapcsán: a katonai titkos szervezeteknek nemzetközi kapcsolataik vannak.)

Az Ibañez és Peron közötti kapcsolatot a személyes barátságon túl ideológiai alappal is rendelkezett. Ibañez tábornok nacionalista, oligarchia-ellenes, kommunistaellenes, autokratikus programja egybevágott Peron nézeteivel. Ibañez és Peron szoros gazdasági és katonai szövetséget tervezett. Ezzel a tervvel azonban a chilei tisztikar az ötvenes években fokozatosan szembe fordult. (Ezt jelezte az 1955-ben felfedett két titkos szervezet, a *Pumas* és a *Linea Recta* is.) Ebben a fordulatban minden valószínűség szerint — ezt már D. W. Bray tanulmányához tesszük hozzá — szerepet játszott az USA-katonapolitika 1952 után kibontakozó új vonala, mely a *segélyprogram* révén a latin-amerikai hadseregek számára nagy lehetőségeket jelentett. Szerepe lehetett a peronizmus bukásának, s a chilei oligarchia érdekeinek is ebben a fordulatban. A chilei hadsereg, egy félévszázados „német” befolyás után új korszakot kezdett, az USA-val való együttműködés korszakát.

Az ismertetett 4 tanulmány a chilei fegyveres erők „USA-korszak” előtti periódusából való. Közös tanulság lehet, hogy a chilei tisztikar — ellentétben a polgári mítoszokkal — mindig érzékenyen reagált a politikai eseményekre, mindig szerepet játszott a chilei történelem kritikus korszakában. Politikai szerepe, befolyása azonban, az 1924—25-ös időszakot kivéve, sosem nyílt katonai diktatúrában realizálódott, hanem titkos szervezetek formájában (s ez egy másik közös jellemzője nemcsak a hadseregnek, de a polgári politikai életnek is!), a pol-

gári politikai erőkkel való konspiráció formáiban.

Ezek a tanulmányok nem mutathatják be a chilei hadsereg problémáját komplex módon; nem esik szó sem a német befolyás továbbéléséről, sem a munkáselnemzésben betöltött szerepéről, s nem kapunk információkat — mert nincsenek ilyen tanulmányok —

az Egyesült Államok katonai, illetve a hadseregen belüli befolyásáról. Így, bár részletes feldolgozását adják egy-egy időszaknak, csupán adaléku szolgáltathatnak a chilei hadsereg megismeréséhez s a legutóbbi chilei események jobb megértéséhez.

Anderle Ádám

I. H. BAGRAMJAN:

ÍGY KEZDŐDÖTT A HÁBORÚ

(*Zrínyi Katonai Kiadó—Kossuth Könyvkiadó, Budapest. 1973. 541 p.*)

A Zrínyi Katonai Kiadó és a Kossuth Könyvkiadó közös vállalkozásának jóvoltából — Zsukov, Konyev és Rokosszovszkij marsallok emlékiratai után — most Bagramjan marsall memoárjával is megismerkedhet a magyar olvasóközönség. Bagramjan a Nagy Honvédő Háborút közvetlenül megelőzően ezredesként a Kijevi Különleges Katonai Körzet, majd a Délnyugati Front törzsének hadművelési osztályvezetője volt. A háború különösen nehéz első időszakában bontakoztak ki hadvezéri képességei, melyek révén meredeken felfelé ívelő pályát futott be. Néhány év alatt ezredesből a Szovjetunió marsalljává, hadművelési osztályvezetőből frontparancsnokká lépett elő. Neve és tevékenysége elválaszthatatlanul összeforrott a szovjet hadsereg számos győzelmével.

Könyvében a Nagy Honvédő Háború első 178 napjának drámai feszültségű eseményeit eleveníti fel a Kijevi Különleges Katonai Körzetben, illetve a Délnyugati Front arcvonalán. Stílusa kiforrott írói képességről, mondani- valója őszinteségről, rokonszenves szerénységről és realitásérzéről tanúskodik. Megismerteti az olvasót a Kijevi Különleges Katonai Körzet háború előtti állapotával, a Délnyugati Front határmenti harcaival, Kijev hősi védelmével, a Wehrmacht Rosztov és Jelec körzetében tevékenykedő csoportosításainak szétzúzására tett sikeres erőfeszítésekkel. Az események láncolatában mutatja be könyvének szereplőit: tábornokokat, tiszteteket és katonákat; jellemvezve, hogyan feleltek meg feladataiknak.

Gazdag mondanivalójából célszerűnek látszik néhány probléma kiemelése. Lássuk mindenekelőtt, hogyan értékeli Bagramjan a Kijevi Különleges Katonai Körzet állapotát a háború előestéjén, s felkészültségét az agresszor várható csapásának elhárítására. Számos szerzőtől eltérően, nem általában jellemzi a helyzetet. Mondanivalója nagyon is konkrét. Adatai és példái nem egyszerű illusztrációk, hanem a valóság alapvető mutatói. Könyvéből megtudjuk, hogy a körzet csapatainál 1941 májusában 30 ezer tiszti és technikus hely volt betöltetlen, a vontatók és szállítóeszközök 70—75 százaléka hiányzott, a harckocsik és repülőgépek 85 százaléka elavult. A meglevő új harci technika kezelésében a katonák még nem szereztek kellő jártasságot. Ezekből az adatokból világosan kiderül, hogy a Kijevi Különleges Katonai Körzet, illetve a belőle alakult Délnyugati Front csapatait rendkívül kedvezőtlen helyzetben érte a hitleri agresszió. Bagramjan azonban nem ért egyet azokkal, akik a Szovjetunió védelmi képességének hiányosságaiért bírálják a felső katonai vezetést, a honvédelmi ipar vezetőit és a harci technika tervezőit. Velük vitázva konkrét adatokkal érzékelteti, milyen feszített ütemben folyt a védelmi képesség növelése 1939 óta minden területen. Az a véleménye, hogy a második világháború kitörése után az illetékesek alapvetően minden lehető megtettek a védelmi képesség növelése és fejlesztése érdekében. Adatokkal bizonyítja, hogy a rendelkezésre álló idő bizonyult kevésnek ahhoz, hogy az